

ЛИНГВИСТИК ТИПОЛОГИЯ РИВОЖЛАНИШИНИНГ
АСОСИЙ ФАКТОРЛАРИ

Мансурова Нафиса Камариддиновна

Халқаро Математика Мактаби инглиз тили ўқитувчиси

Аннотация. Тилшуносликнинг муҳим соҳаси бўлган лингвистик типология тилларни таснифлаш ва уларнинг умумий хусусиятларини ўрганишга қаратилган. Бу соҳа тиллар орасидаги ўхшашликлар ва фарқларни аниқлаш, тил тузилишининг энг асосий хусусиятларини таҳлил қилиш ва тилларнинг келиб чиқиши ҳамда эволюцияси ҳақидаги тасаввурларни кенгайтиришга ёрдам беради. Лингвистик типологиянинг ривожланиши бир қатор муҳим факторларга боғлиқ бўлиб, уларни кўриб чиқамиз.

Калит сўзлар: генератив тилшунослик, функционал тилшунослик, таққослама тилшуносликнинг ривожланиши, когнитив тилшунослик

Кириш. Тиллар Оламидаги Тасниф ва Таҳлил.

1. Таққослама Тилшуносликнинг Ривожланиши

Лингвистик типологиянинг ривожланишида таққослама тилшунослик катта роль ўйнаган. Таққослама тилшуносликда тилларни бир-бири билан таққослаш орқали уларнинг умумий хусусиятлари ва фарқларини аниқлаш мақсади қўйилади. Бу соҳанинг ривожланиши лингвистик типологиянинг шаклланиши ва ривожланишига туртки берган.

- **Генетик Типология:** Таққослама тилшуносликдаги генетик таҳлил усули орқали тилларни уларнинг келиб чиқишига қараб гуруҳларга ажратиш ва уларнинг генетик боғлиқлигини аниқлаш мумкин. Бу эса лингвистик типологияда тил оилалари ва гуруҳларининг хусусиятларини ўрганишга имкон беради.

- **Ареал Типология:** Таққослама тилшуносликдаги ареал таҳлил усули орқали географик жihatдан яқин бўлган тилларнинг ўзаро таъсирларини ўрганиш ва уларнинг умумий хусусиятларини аниқлаш мумкин. Бу эса лингвистик типологияда тил контактларининг таъсирини ўрганишга имкон беради.

2. Тилшуносликдаги Янги Назарияларнинг Ривожланиши

Лингвистик типологиянинг ривожланишида тилшуносликдаги янги назарияларнинг ривожланиши ҳам катта роль ўйнаган.

- **Генератив Тилшунослик:** Генератив тилшунослик тилнинг ғоявий структурасини ўрганади ва тилдаги яширин қоидаларни аниқлашга ҳаракат қилади. Бу назария лингвистик типологияда тилларнинг яширин қоидалари, грамматик структураси, тил тузилишининг универсал принципларини ўрганишга имкон беради.

- **Функционал Тилшунослик:** Функционал тилшунослик тилнинг амалий вазифаларига эътибор қаратади ва тилдаги структураларнинг тилдаги функцияларни аниқлашга ёрдам беришини ўрганади. Бу назария лингвистик типологияда тилдаги

конструкцияларнинг амалий вазифалари, тил тузилишининг контекстга боғлиқлигини ўрганишга имкон беради.

- **Когнитив Тилшунослик:** Когнитив тилшунослик тилни инсон тафаккури ва когнитив жараёнлар билан боғлаб ўрганади. Бу назария лингвистик типологияда тил тузилишининг инсон тафаккури билан боғлиқлиги, тиллардаги образлилик, метафораларни таҳлил қилишга имкон беради.

3. Тил Маълумотларининг Кенгайиши

Лингвистик типологиянинг ривожланишида тил маълумотларининг кенгайиши ҳам муҳим омилдир.

- **Яхши Таърифланган Тил Маълумотлари:** Лингвистик типологиянинг самарали бўлиши учун яхши таърифланган, тил тузилишининг асосий хусусиятларини аниқлаштирган тил маълумотлари зарур.

- **Тил Оилалари ҳамда Гуруҳлари:** Тил оилалари ва гуруҳлари ҳақидаги маълумотларнинг кенгайиши лингвистик типологияда тил тузилишининг генетик ва ареал хусусиятларини ўрганишга имкон беради.

- **Тилларнинг Таснифи:** Тилларни таснифлаш усулларининг такомиллашуви лингвистик типологияда тилларни умумий хусусиятларига қараб гуруҳларга ажратиш ва таҳлил қилиш имконини яратади.

4. Ҳисоблаш Тилшунослиги ва Маълумотлар Таҳлили

Лингвистик типологияда ҳисоблаш тилшунослиги ва маълумотлар таҳлилининг қўлланилиши тадқиқотларни янги босқичга олиб чиқди.

- **Статистик Таҳлил:** Маълумотларни статистик таҳлил қилиш орқали лингвистик типологияда тил тузилишининг умумий тенденцияларини аниқлаш, тилларнинг ўхшашликлари ва фарқларини миқдорий жиҳатдан ўрганиш имкони пайдо бўлди.

- **Тил Моделларини Яратиш:** Ҳисоблаш тилшунослиги ёрдамида тил тузилишининг математик моделларини яратиш ва бу моделлар орқали тилдаги қоидаларни аниқлаш, тилларнинг структурасини таҳлил қилиш имкони пайдо бўлди.

- **Маълумотларни Автоматлаштирилган Таҳлил:** Ҳисоблаш тилшунослиги тил маълумотларини автоматлаштирилган таҳлил қилиш имконини беради, бу эса лингвистик типологияда кўплаб тилларни бир вақтда таҳлил қилиш ва катта миқдордаги маълумотларни қайта ишлаш имконини беради.

5. Тилларнинг Эволюциясини Ўрганиш

Лингвистик типология тилларнинг эволюциясини ўрганишда ҳам муҳим роль ўйнайди.

- **Тилларнинг Ривожланиш Ҳолатлари:** Тилларнинг ривожланиш ҳолатларини таҳлил қилиш орқали лингвистик типологияда тилларнинг тарихий эволюциясини, тил тузилишидаги ўзгаришларни, янги тилларнинг пайдо бўлишини ўрганиш мумкин.

- **Тилларнинг Ўзаро Таъсирлари:** Тилларнинг ўзаро таъсирларини ўрганиш орқали лингвистик типологияда тилларнинг аралашувини, янги тилларнинг шаклланишини, тил тузилишидаги ўзгаришларни аниқлаш мумкин.

- **Тилларнинг Келиб Чикиши:** Тилларнинг келиб чиқиши ҳақидаги тасаввурларни кенгайтириш орқали лингвистик типология тилларнинг эволюцияси ва генетик боғлиқлиги ҳақидаги тасаввурларни яхшилашга имкон беради.

6. Тилшуносликнинг Бошқа Соҳалари билан Ҳамкорлик

Лингвистик типология тилшуносликнинг бошқа соҳалари билан ҳамкорликда ривожланади.

- **Социолингвистика:** Лингвистик типологияда тил тузилишининг ижтимоий омилларга боғлиқлиги, тил ва жамият ўртасидаги муносабатлар, тилдаги ўзгаришларнинг ижтимоий сабабларини ўрганиш мумкин.

- **Психолингвистика:** Лингвистик типологияда тил тузилишининг инсон тафаккури билан боғлиқлиги, тилнинг когнитив хусусиятлари, тил тузилишининг инсон миёсидаги ишлашини ўрганиш мумкин.

- **Антропология:** Лингвистик типологияда тил тузилишининг маданият ва антропологик омилларга боғлиқлиги, тил ва маданият ўртасидаги муносабатларни ўрганиш мумкин.

Хулоса. Лингвистик типология тиллар оламидаги тасниф ва таҳлил жараёнида муҳим роль ўйнайди. Таққослама тилшунослик, янги назариялар, тил маълумотларининг кенгайиши, ҳисоблаш тилшунослиги ва маълумотлар таҳлили, тилларнинг эволюциясини ўрганиш, тилшуносликнинг бошқа соҳалари билан ҳамкорлик каби омиллар лингвистик типологиянинг ривожланишига катта ҳисса қўшади. Лингвистик типология тилларни тушуниш, таснифлаш ва таҳлил қилиш, тилларнинг келиб чиқиши ва эволюцияси ҳақидаги билимларни кенгайтиришга ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. – М.: Изд-во ин-та общ. сред. образования РАО, 2001. – 224 с.

2. Рецкер А.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.

3. Muminov A. A Guide to simultaneous translation. – Т.: Tafakkur bo'stoni, 2013. – 320 p.

